

MARXIST VE LİBERAL İDEOLOJİLER AÇISINDAN SİYASAL ADALET

Balash BABAYEVA*

Öz: İnsanlık tarihi boyunca üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olan adalet, aynı zamanda birçok düşünür ve filozofun da çalışmalarına konu edilmiştir. Tarihsel gelişim sürecinde farklı toplumlarda farklı şekillerde tanımlanan adalet kavramı John Rawls tarafından kaleme alınan “Adalet Teorisi” kitabı ile farklı bir boyut kazanarak gündeme oturmuş ve siyasal liberalizm konusu olarak tartışmaların odak noktası olmuştur. Adalet kavramı ile ilgili yapılan çalışmalara istinaden iki tür düşünce akımının olduğu varsayılabilir. Bunlardan ilki, adaleti fayda ve çıkar ilkesine bağlayan düşünce akımı, bir diğeri ise adaleti iyi niyete bağlayarak, ahlaki açıdan değerlendirmeye alan bir düşünce akımıdır. Çalışmada siyasal adalet kavramının gelişim süreci incelenerek, filozof, düşünür ve iktisatçının konu ile ilgili yaklaşımlarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faydacılık, Adalet İlkesi, Eşitlik İlkesi, Artı-Değer, Sosyal Adalet.

“POLITICAL JUSTICE FOR MARXIST AND LIBERAL IDEOLOGIES”

Abstract: Justice, which is one of the most discussed concepts throughout human history, also has been the subject of many philosophers and scientists work. The concept of justice, which was defined in different ways in different societies during the course of historical development, gained a different dimension with the book “Theory of Justice” written by John Rawls and became a focus of discussions as a subject of political liberalism. Based on the studies on the concept of justice can be assumed two types of approaches. The first approach is the thought that connects justice to the principle of benefit and interest, and the other thought evaluates justice from the perspective of morality and connects it with good will. This study comprises the analyze of development process of the concept of political justice the philosopher, the thinker and the economist’s approaches to the subject.

Key Words: Utilitarianizm, Justice Principle, Equality Principle, Surplus Value, Social Justice.

Giriş

Adalet kavramı yalnız hukuk biliminin değil aynı zamanda siyaset felsefesi ve ekonominin de ortak çalışma alanlarından biri olmuştur. Tarih boyunca

ORCID ID : 0000-0002-3410-6191

DOI : 10.31126-akrajournal.521719

Geliş tarihi: 04 Şubat 2019 / Kabul tarihi: 14 Nisan 2019

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı.

üzerinde önemle durulan konulardan biri olan adalet, Rawls'un katkılarıyla 20. yüzyıl sonrasında siyasal liberalizmin konusu olmaya başlamıştır. Rawls, çalışmasında faydacılık ilkesine bazı eleştirilerde bulunmuştur. Adalet konusu, Rawls dışında Kant, Mill, Norzick tarafından da işlenmiştir. Çalışmalar "adalet nedir ve nasıl sağlanır?" sorusu etrafında dönmektedir. Temel hak ve fırsatlar dışında aynı zamanda âdil gelir ve servet dağılımı da üzerinde önemle durulan konulardan biri olmaktadır.

Bu makalede yer alan düşünür ve filozoflar, adalet ilkesi ile ilgili çalışmalara doğrudan yer vermiş olmasına rağmen, Marx konuya dolaylı yollardan ulaşmaya çalışarak, adalet konusunu işçi-kapitalist ilişkisi çerçevesinde incelemiştir.

Adalet Kavramı

Adalet en önemli ahlaki ve politik kavramlardan biridir. Oxford İngilizce Sözlüğü, "adil" bir kişiyi, genellikle "ahlaki olarak doğru olanı yapan" "herkese kendi haklarını" veren kişi olarak tanımlamaktadır. Ancak filozoflar etimoloji ve sözlük tanımlarının ötesine geçerek adaletin doğasını, hem karakterin ahlaki erdemi hem de arzu edilen bir politik toplum kalitesi olarak kabul etmeyi ve bunun etik ve sosyal karar vermede nasıl uygulandığı üzerine düşünmeyi isterler.

Adalet, herkesin taraftar olduğu bir algıdır. Bizlere düşüncelerinin ve yaşam biçimlerinin yazılı kaydını bırakan her kültür, adaleti kardinal bir erdem statüsüne yükseltmiştir. Ne var ki bu kadar kaynaklara rağmen üç bin yıldan beridir adaletin ne olduğu sorusu önde gelen filozof ve düşünürlerin de aklını zora sokmuştur. Zamanla, kabul edilen adalet algısındaki değişim oldukça etkileyici olmuştur (Hendricks, 2018). Adalet uzun yıllar filozoflar tarafından incelenen bir kavram olmuştur. Ancak 19. yüzyılda diğer bilimlerin felsefeden ayrılmaya başlamasından sonra özellikle hukuk ve sosyoloji, adalet kavramını kendi bünyesinde incelemeye almıştır.

Adalet ile ilgili ilk felsefi yaklaşımlardan biri de Mezopotamya'daki yedi krallık dönemine ait Babil'in Hammurabi Yasaları'dır. Ancak dönemin adalet anlayışı modern çağın adalet anlayışına zıtlık teşkil etmektedir. Dönemin adalet anlayışında zayıf olanın hak ve refahının güçlü olanlarla eşit olması gerektiğini savunan bir düşünce mevcut değildir. Burada adalet anlayışı, cezalandırma ve intikam esashi olduğundan dolayı kısasa kısas düşüncesi geçerlidir (Johnson, 2011: 15-17).

Adalet yalnız hukuk, felsefe, siyaset ve ekonomi kitaplarının değil aynı zamanda kutsal kitapların da konusu olmuştur. En eski tek tanrılı dinlerden olan Yahudiliğin kutsal kitabında da Babil kaynaklarındaki gibi adalet, cezalandırma ve intikam ile ilgilidir. Benzer durumlar Antik Yunan kaynaklarında da

kendini göstermektedir. Örneğin; Homeros'un İlyada'sında da adalet intikamın tecellisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ve benzer kaynaklarda adalet intikam ile eşdeğer tutulduğundan dolayı sosyal adalet anlayışından uzaklık teşkil etmektedir (Raphael, 2001: 17).

Tarih boyunca adalete yüklenen anlamlar da zaman zaman değişiklik göstermiştir. Eski Yunan'da adalet kavramı adaletsizlik üzerinden açıklanmış, adalet olmasaydı insanların adaletten habersiz olacağı üzerinde durulmuştur. Bu tanım ne o dönem ne de çağımız için yeterlidir. Roma'da adalet hukuki açıdan tanımlanmış, Ulpian'a göre insanlar arasında adaletin âdil dağılımı için sürekli çalışılması gerektiği, Kant'a göre ise kimseye zarar vermemek adalet olarak görülmüştür (Güriz, 1990:13-14). Adaleti kişiler arasında yapılan anlaşmaya uymak olarak tanımlayan Hobbes, anlaşmaya aykırı davranmayı, adalete aykırı davranmakla aynı görmüştür.

Adaletin eşitlik ilkesi ile bağdaştırıldığı düşünceler de savunulmakta olup, bu düşünceler bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Herkese eşit davranılmasını öngördüğü takdirde eşit olanlar arasında eşitlik ancak eşit olmayanlar arasında daha farklı davranılmasını gerektirir. Bu durumda kimin kime ve neye göre eşit olduğu soruları ortaya çıkmaktadır (Keyman, 1978: 32).

Adaletin Unsurları

Adalet, siyasal ve sosyal teorinin en önemli kavramlarından biridir. Adalet kavramının tarihi, Mezopotamya ve Eski Yunanistan'a kadar uzanmaktadır. O dönemlerde adalet üzerinde fikir yürüten birden fazla filozof olmuştur. Dolayısıyla, kaynaklarda adaletle ilgili birden fazla tanım mevcuttur (Yayla, 1999: 332). Adalet, siyaset felsefesinin önemli bir araştırma nesnesidir. Farklı davranışlar kapsamında incelenen bir düşünce olması, adaletin tanımı üzerine fikir birliği olmamasını açıklamaktadır. Adalet pek çok unsuru kapsayan bir kavram olduğundan dolayı tek bir unsurdan yola çıkılarak yapılacak tanım eksik bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır (Schmidtz, 2007: 433).

Dolayısıyla, bu durum bazen adaletsizliklere de neden olabilmektedir. Olumsuz ihtimalleri önlemek adına adaletin içerdiği unsurları kapsar şekilde tanımlanması genel kabul görmüş bir doğrudur. Adaletin temel olması gereken unsurlar konusunda farklı düşünceler olsa da hangi unsurların olması konusunda fikir birliği mevcuttur (Campbell, 2010: 6). Bunlar erdem, fayda, hak, eşitlik, karşılıklılık ve ihtiyaçtır. Adalet birbirinden farklı unsurlardan ibaret olarak, herhangi bir unsurun tek başına adaleti tanımlamayacak kadar yetersiz olduğu genel kabul görmüş bir görüştür. Adalet teorisi farklı unsurları bir araya getirebilmeli ve bu unsurlar arasında bir bağ kurabilmelidir (Platon, 2008: 12-14).

SİYASAL ADALET ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

Çağdaş dönemde refah devletin ortaya çıkışı ile adalet ilkelerinin de önemi artmaya başlamış ve sosyal refah kavramı sosyo-ekonomik sorunların çözümünde adaletin savunulduğu ölçüde anlam bulmuştur. Sanayileşmenin de etkisiyle, küresel anlamda adalet teorilerine farklı bakış açıları gelişmeye başlamıştır (Giorgia, 2013: 13). Örneğin Rawls'un adaletle ilgili görüşleri liberalizmin sosyalizm karşısındaki çelişkilerini gidermeyi başarmıştır. Rawls ve diğer filozof ve düşünürler modern adalet teorilerinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Immanuel Kant: “İyi Niyet Olarak Adalet”

“Adaletin hüküm sürmediği bir dünyada yaşamının anlamsız olduğunu” savunan İmanuel Kant’a göre dünyada “iyi niyet” dışında iyi sayılabilecek başka mutlak bir şey yoktur (Kant 2013: 8-9). Kant’a göre iki tür iyi vardır. Bunlardan ilki başka bir amaca ulaşmak için kullanılan iyidir. İkincisi ise tek başına, mutlak değerli olan iyidir. Bu iyi, Kant’ın savunduğu iyi niyettir. Çünkü içten gelen iyi niyetle iyi davranılır. Bir davranışın ahlaksal açıdan iyi olması sonucuna göre belirlenmez, davranışın oluşumuna yol açan iyi niyete göre belirlenir (Doğan, 2015: 22-23). Ahlak felsefesi düşünürleri ahlak ile ilgili savların-da eylem odaklı düşünceler de Kant, eylemin arkasındaki niyete odaklanır. Niyetin iyi olması, eylemin arkasındaki amaç veya sonucunda elde edilecek başarıya göre belirlenmez, burada niyetin sadece içten gelerek iyi olması ve ödev odaklı olması gerekir (Kant, 2013: 8-9).

Ödev, Kant’ın ahlaki değerleri belirleme önerisiyle ilişkili bir kavramdır. Öyleyse eğer ev ödevi olduğu için bir davranış yapıyorsak, bu davranışı yapmamıza neden olan şey bir eğilim değil, ahlaki değeri olan bir görevdir. Kendi başına iyi olan davranışın iyi niyeti barındırması, bu davranışın görevden kaynaklanmasına bağlıdır (Akarsu, 1999: 88-95). Ödev, öngörülen bir şeydir, irade için ahlaki bir zorunluluktur. Eylemin ahlak yasasına uygun olabilmesi için ödevden kaynaklanıyor olması gerekir (Heimsoeth 1986: 129). Kant davranışın iyi olup olmadığına karar verebilmek adına sorulacak soruyu şöyle tanımlar: Yapılacak eylemi her kesin yapmasını istiyorsak o zaman bu davranış iyi niyetten kaynaklanmaktadır. Soruya verilecek cevap niyetimizin iyi olup olmadığını ölçer (Akarsu, 1999: 88-95).

Kant yasa olarak kabul edilmesini isteyebileceğimiz veya mevcut yasaya uygun eylemler icra etmemiz gerektiğini savunmaktadır. Kant buna uygun örneklerle düşüncesini açıklamaya çalışır. Örneğin, çeşitli sorunlardan dolayı mutsuz olduğu için biri intihar ederek hayatına son vermek isteyebilir. Bu eylemi gerçekleştirmeden önce bu eylemin içsel ödevine uygun olup olmadığını sor-

gulayacak akla ve iradeye sahiptir. Hayatına devam ettiği sürece mutsuz olacağına inanıyorsa hayatına son vermeye karar verebilir. Bu onun kararıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Bu davranış genel yasa olarak kabul edilebilir mi? Yaşamaya devam etmek doğanın en önemli kanunlarından biri iken intiharın genel yasa olarak kabul edilmesi doğa yasalarına aykırıdır. Bunun dışında insanın bir araç olması da yanlıştır. Kişi hayatını bir araç olarak kullanarak intihar ettiğinde doğaya aykırı davranmış olarak ahlak dışı bir eylemde bulunmuş olur. Dolayısıyla, bu eylem genel bir yasa olarak kabul edilemez (Kant, 2002: 38-39).

Kant'a göre ahlak patolojik bir ilke değildir (Kant, 1994: 54). Buradan yola çıkarak ahlaklı olmanın aynı zamanda adil davranmak, adaletli olmak anlamına geldiği sonucu çıkarılabilir. Adalet sadece kişilerin iyi iradesinde bulunur. İnsanların davranışları ödevden kaynaklandığı vakit niyetleri de iyidir denilebilmektedir. Dolayısıyla, davranışın adaletsiz olduğu söylenemez. Bakkal örneğinde de bakkalın adil davranmadığı iddia edilemez. Çünkü adalet ahlakın bir unsurudur. İrade iyi olup, ödev kaynaklı davranışlarda bulunmak adaleti sağladığı gibi, ödevden kaynaklanmayan davranışlarda bulunmak da adaleti sağlayabilir (Yönen,2015: 51).

Marx ve Adalet Anlayışı

Hukuk ve adaleti birer üstyapı olarak gören komünizmin kurucusu Karl Marx, adaleti ayrı bir başlık altında incelememiştir (Marx,1985: 8). Ancak çalışmalarında adalet ve ahlakla ilgili bazı noktalar dikkati çekmektedir. Adaletin daima üretimle bağdaştırılması gerektiğini savunan Marx'a göre "Ebedi Adalet İlkesi" diye bir şey mevcut değildir. Başka bir deyişle, adalet bir pozitif hukuk kavramı olduğundan dolayı kendi başına açıklanması mümkün değildir, dolayısıyla, ekonomik ilişkilerle bağdaştırılması gerekmektedir. Adalet tek başına açıklanmaya çalışıldığı zaman görece bir kavram olmaktan öteye geçemez (Engels,1981:277). Marx'ın adalet ilkesi ile ilgili düşünceleri üzerine iki farklı görüş mevcuttur. Marx'ın kuramındaki kavramları dikkate alan birinci görüş, kurama düşünce tarihi açısından yaklaşır. Diğer görüş kuramı yöntemsal açıdan değerlendirerek, gerçekliğe erişmeye çalışır. Burada dikkat edilen nokta kapitalist-işçi ilişkisinde işçinin sömürülüp sömürülmediği gerçeğidir. Bunu açıklığa kavuşturmak adına bazı sorular sorulur: Kapitalistin işçiyi sömürmesi adalet ilkesine uygun mudur? İşçi ile kapitalist arasındaki bu paylaşım adil olarak görülebilir mi? (Göçmen, 2003: s. 268).

Marx, kuramında sömürüyü açıklarken artı değerden yola çıkarak emeğin gerçek değerini iş gücünün üretimi, bakımı ve geliştirilmesi için gereken nesnelere tarafından belirlenmesi gerektiği sonucuna varır. İşçi emeğini dolaylı yollarla satar. Sadece iş gücünün kullanım hakkını geçici süreliğine işverene

verir. Bundan dolayı birçok ülkede asgari çalışma süreleri mevcuttur. İş gücünün süresiz satılmasına izin verilmiş olsaydı kölelik sistemi yeniden devreye girerdi (Marx, 2003: 104).

Marx işçinin satıcı, kapitalistin ise alıcı olarak pazarda karşılaştıklarından bahseder (Marx, 1985). İkisi arasında gerçekleşen alışveriş başta adil gibi görünse de üretim alanına bakıldığı takdirde durumun adil olmadığı açıkça görülmektedir. Çünkü işveren karşılığını ödemediği emeğin artı değerine el koyar. Marx, hem bu alışverişi bir sömürü olarak kayda geçirmiş hem de işverenin artı değeri ele geçirmesini adil olarak tanımlamıştır (Göçmen, 2003: 269)

Marx'ın kuramını eleştiren bir kesim kapitalistin işçiyi sömürmesini adaletsizlik olarak görse de diğer kesim bu davranışın adalet teorisi ile ilgili olmadığını söylemektedir. Bir diğer kesimi temsil eden Robert C. Tucker ve Allen W. Wood da Marx kuramının adalet teorisi ilkelerine dayanmadığını savunmuştur. Her ikisi de işçi- işveren arasındaki ilişkinin adil olduğunu ve adalet ilkeleri temeline dayandığını belirtmiştir. İşçi ve işveren arasında her ikisinin rızası ile alışveriş yapılmakta ve bu nedenden dolayı adil olarak görülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, kapitalistin işçinin artı değerine ele koyması hırsızlık olarak görülemez (Geras, 1985: 48). Eleştirmenlerden biri de Z. I. Husami'dir. Husami adalet ve ahlak düşüncelerinin üretim ve toplumsal yapılarda ortaya çıktığını ve bu iki alan arasında ayırım yapılması gerektiğini savunur. Toplumsal sınıf yapısından ortaya çıkan iki farklı adalet ve ahlak düşüncelerinden biri işçinin diğer ise kapitalistin düşünceleridir. Kapitaliste göre adil olan alışverişin, işçi için de adil olacağı iddia edilemez. Kapitalistin, işçinin artı değerine el koymasını hırsızlık olarak adlandıran Marx'a göre de gerçekleşen bu alışveriş adil değildir. Husami aynı zamanda Marx'ın düşüncelerinin post kapitalist düşünceye dayandığını belirtmiştir (Husami, 1980: 51).

John Rawls: “Hakkaniyet Olarak Adalet”

1958 yılında yayımlanmış olduğu “Hakkaniyet olarak Adalet” makalesi ile adından söz ettirmeyi başaran John Rawls liberal siyaset felsefesine adalet teorisi ile katkıda bulunmuş bir düşünürdür. Bu, 1971'de yayımlanmış olduğu büyük ölçüde gelişmiş bir kitap versiyonu olan “Bir Adalet Teorisi”ne, geçen yüzyılın ikinci yarısında yayımlanan en önemli Amerikan felsefesi kitabına yol açtı. Bu kitabıyla adalet kuramına farklı bir bakış açısı kazandıran Rawls, toplumun ilk erdemi olarak tanımladığı adaleti soyut bir eşitlik olarak değerlendirdi fakat duygusal etkeni de saf dışı bırakmaz. Ona göre insanların adalet duygusu, adaleti icra edecek bir istek ve arzudan başka bir şey değildir (Solomon, 2004: 25). Söz konusu kitabında asıl amacı, toplumda egemen olacak adalet ilkelerinin oluşturulmasıdır. Rawls'un bir diğer amacı kitapta sadece

adaletin tanımını yapıp ve insanların buna uymasını beklemek değil, adaletin gerçekte uygulanabilmesi için bireylerin özel durumlarının da dikkate alınması gerektiğidir. Toplumda adaleti sağlamak için gerekli olan sadece adalet ilkelerini oluşturmak değil aynı zamanda bu ilkelerin faaliyetini gerçekleştirecek uygun bir yöntemin de bulunmasıdır. Böylece, Rawls için adalet süreç ve sonuçtan ibarettir (Borovalı, 2006: 11).

“Hakkaniyet Olarak Adalet” ile açıklamaya çalıştığı adil düzende iki farklı durumdan bahseder. Bunlar “başlangıç durumu” ve “bilgisizlik peçesi” durumlarıdır. Teoride açıklamaya çalıştığı başlangıç durumu, insanın kendi çıkarlarından habersiz bir şekilde toplumun çıkarlarını gözetmesiyle bilgisizlik peçesi sayesinde oluşan adalet anlayışıdır. Bireyler, bilgisizlik peçesi sonucunda kendi çıkarlarının farkına varmaksızın her kese eşit davranarak toplumun tamamı için iyi olanı yapacaktır. Bilgisizlik peçesi bireylerin bilgileri üzerinde bazı engeller oluşturmakta olup bireyler, sadece insan psikolojisi ve toplumsal hayatla ilgili temel bilgilere sahip olacaktır. Bireyler kendi menfaat ve çıkarlarının bilincinde olmamasına rağmen özgürlük, servet, gelir gibi değerlerin bilincinde olarak bunları isteyeceklerdir (Çakır, 2017: 565). Rawls kitabında aynı zamanda adaletin hangi ilkelerden oluşturulması gerektiği sorusuna da cevap bulmaya çalışmıştır. Rawls’un belirlediği, bireylerin eşit şartlarda üzerinde anlaşabilecekleri adalet ilkeleri önerisi Locke, Rousseau ve Kant’ın toplumsal sözleşme ilkesine dayanmaktadır.

Rawls teorisini faydacı etiğe karşı niteliktedir (Doğan, 2011: 26-27). Rawls’in faydacı etikle ilgili eleştirilerinden biri toplumda sadece çoğunluğun mutluluğunun sağlanarak geride kalanların mutluluğunun önemsenmemesi ve bu durumun adalet ilkesine aykırı olmasıdır. İkinci eleştirisi ise fayda ve adalet kavramlarının beraber değerlendirilmesi olmuştur. Çünkü faydacılığa göre iyilik doğruluğu doğururken, adalet teorisinde doğruluk iyiliğe yön vermektedir (Sağlam, 2018). Rawls, her bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin pazarlık konusu yapılamayacağını, “Hakkaniyet olarak adalet” adlı çalışmasında insanların adaletsizliğe yol açacak arzu ve isteklerini yok saymaları gerektiğini belirtmiştir. Hak kavramının iyi kavramından daha öncelikli olduğunu düşünen Rawls için adaletsizliğe yol açacak arzu ve isteklerin hiçbir değeri yoktur (Doğan, 2011: 26-27).

İnsanların doğruları farklılık arz ettiği için “iyi” lardan yola çıkarak tek bir doğrunun belirlenmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla, adalet teorisini kurabilmek için “doğru” nun temel ilkelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Rawls çalışmasında “iyi” karşısında “doğru”ya öncelik vermektedir. Bunun iki sebebinden birincisi, tarafsız bir zemin oluşturmak, bir diğeri ise her yerde geçerli olacak bir adalet ilkesi kurmaktır. Rawls, adalet

teorisinin temelini tarafsızlık ve evrensellik ilkeleri ile oluşturmaktadır (Kocaoğlu, 2014: 31).

Rawls'un adaletin uygulanması yönünde önerdiği iki ilkedен birincisi temel hak ve özgürlüklerin eşit dağılımı olan hak ilkesi, diğeri ise sosyo-ekonomik eşitsizliklerin toplumdaki dezavantajlı bireylerin yararına olmasını gerektiren adalet ilkesidir. Özgürlük her kesin temel hakkı olduğu için istisnalara yer vermeden bireyler arasında eşit dağılmak zorundadır. Sosyo-ekonomik eşitsizliklere gelince bu eşitsizlikler, "farklılık ilkesi" gereği toplumun dezavantajlı grubunun en büyük yararına olacak şekilde, resmi makam ve konumlar ise "fırsat eşitliği" altında herkese açık olacak şekilde düzenlenmelidir. Hak ilkesi adalet ilkesine göre daha önceldir, hak ilkesi uygulanmadan adalet ilkesinin uygulanamayacağından dolayı adil sistem oluşturulamaz. Adalet ilkesine gelince ise burada da fırsat eşitliği ilkesi farklılık ilkesine göre öncelik taşımaktadır. Farklılık ilkesinin avantajlarının artırılması fırsat eşitliğinin sebep olduğu sonuçlardan tavize neden olamamaktadır (Rawls, 1999: 53).

Robert Nozick: "Hak Kazandırıcı Adalet"

Çok çeşitli ilgi alanlarına sahip bir düşünür olan Robert Nozick, Anglo-Amerikan analitik geleneğinde John Rawls ile birlikte en önemli ve etkili politik filozoflardan biridir (Fesser, 2003). İlk ve en ünlü kitabı olan "Anarşi Devleti ve Ütopya" kitabı, analitik okuldaki sosyal ve politik felsefe disiplininin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Nozick çalışmasında bireysel hak ve özgürlükleri temel alarak adaletin, bireysel hak ve özgürlüklerin sağlanması ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Kitabında bireysel hak ve özgürlük itina ile üzerinde durduğu konudur (Sağlam, 2007:182). Nozick'e göre devlet, sadece güvenlik ve hakların ihlalini önlemeli ve adaletin uygulanmasına ilişkin müdahalesini en aza indirmelidir (Balı, 2001: 167). Hak ediş esasına dayanan adalet teorisi adil edinme, adil dağıtım ve adaletsizliklerin giderilmesi ilkelerini kapsamaktadır (Kocaoğlu, 2014: 40-41). Birinci ilke, adil yolla elde edilmiş mülkiyet sahiplerinin, bu mülklere kanunen sahip olma hakkı olduğunu gösterir. İkinci ilke gereği mülkiyet dağılımı adil yollarla gerçekleşmiş ise bu durumda da kişinin bu mülklere kanunen sahip olma hakkı mevcuttur. Üçüncü ilkede ise bu ikisi dışında kimsenin adil yolla mülk edinme hakkı olmadığı belirtilmiştir. İnsanların herhangi bir haktan mahrum bırakılmaması durumunda adalet var denilebilir. Dolayısıyla, adil bir yolla elde edilmiş mülkiyet, hak ve kazanç yine adil bir yolla dağıtılabilir. İnsanlar elde ettikleri mal veya mülkü dağıtabilir, burada önemli olan dağılımın adil bir şekilde gerçekleşmesidir. Sonuç olarak zengin ile fakir arasında büyük farkların olduğu toplum ile hiçbir farkın olmadığı toplumda gelir ve refah dağılımı arasında adalet var denilebilir. Kişilerin refah ve gelirlerine bakarak adaletlidir

veya değildir denilemez, adalet hakkında yorum yapılabilmesi için dağılımın nasıl gerçekleştirildiği bilinmelidir (Nozick 1974: 151). Hak ediş teorisi adil mülk edinme, mülkiyetin dağılımı ve dağılımda ortaya çıkan adaletsizliklerin giderilmesi temeline dayanmaktadır. Nozick'in buradaki amacı bu üç ilkedен yola çıkarak bireysel hak ve özgürlüklerin her koşulda istisnaya yer vermeden sağlanmasıdır (Kocaoğlu, 2014: 40).

Hayek: “ Bir Serap Olarak Adalet ”

Çalışmalarında sosyal adalet ile dağıtıcı adalet konularını işleyen Avusturya kökenli Amerikalı düşünür Hayek, bu konuları ilk defa “Köleliğe Giden Yol” (1944) ve Özgürlük Anayasası'nda (1960) işlese de burada kullandığı argümanları ayrıntılı bir şekilde siyaset felsefesindeki en büyük eseri olan Hukuk, Mevzuat ve Özgürlük başlıklı (1973: 79) üçlemesinde geliştirmiştir (Morrison, 2003: 225). On yıldan fazla süresini sosyal adalet kavramının anlamını öğrenmeye harcayan Hayek, sonunda başarılı olamadığını ve dolayısıyla hiçbir şey elde edemediğini ve sosyal adaletin aslında özgür toplumlar için herhangi bir anlama sahip olmadığını belirtmiştir.

Toplumdaki eşitsizlikler bu toplumda sosyal adalet olmadığı anlamına gelmemelidir. Rekabet yasasına göre çalışan piyasaların, buna uyum sağlayamayan insanlar için olumsuzluklara neden olduğu ve bunun doğrultusunda da bazı eşitsizliklerin olabileceği inkâr edilemez bir gerçektir fakat bunlar kendi kendine işleyen piyasanın kabul edilmesi gereken olumsuz sonuçlarıdır. Liberal bir iktisatçı olan Hayek, rekabet piyasasında oluşabilecek tüm bu olumsuzlukları asıl amaca ulaşmadaki ödenilmesi gereken bedel olarak görmektedir. Ona göre sosyal veya dağıtıcı adalet yoktur (Ataay, 2016:137). Hayek'in çalışmasının ikinci cildini “Sosyal Adaletin Serabı” olarak adlandırması, gerçekten Hayekçi adalet teorisinin varlığını önermek için mantıksız görülebilir (Morrison, 2003: 225). Burada sosyal adaletin anlamsız olduğunu, kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının beceri ve yeteneklerine göre belirlendiğini savunmuştur (Hayek, 1996:102). Hayek' göre adalet anlayışı kaynakların toplam dağılımının ekonomik işlemlerin dolaylı sonucu olarak ortaya çıktığı, kendiliğinden işleyen bir piyasa düzeni bağlamında kimsenin özellikle niyet etmediği veya ön görmediği uzak etkiler içinde anlam ve içerikten yoksun olmalıdır (Morrison, 2003: 226). Kişilerin beceri ve yetenekleri daha öncesinden kendileri tarafından müdahale edilerek oluşturulacak bir şey değildir, dolayısıyla birbirlerine üstünlükleri adil veya gayri adil olarak değerlendirilemez. Böylece, Hayek'e göre adaletsizliğe yol açan insan yoksa ortada adaletsizlik de yoktur.

Ancak devletin sosyal adaleti sağlamak açısından ekonomiye yapmış olduğu müdahaleler adaletsizliklere yol açmaktadır. Devletin, ayrımcılık olarak

tanımlanabilecek olan, işçi sınıfının lehine ekonomiye müdahalesi aslında adaletsizliğe neden olmaktadır. Piyasanın işleyişine müdahaleyi, özgürlüğe saldırı olarak gören Hayek, sosyal adaletin aslında gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir serap olduğunu düşünmüştür (Hayek,1996: 102). İnsanların ideoloji peşinde koşmalarını ve hayatlarını buna göre şekillendirmelerini liberalizm için bir tehdit olarak gören Hayek, bu durumun insanların özgürlüğünü kısıtladığını savunmuştur (Bell, 1960).

John Stuart Mill: “Faydacı Adalet”

“En yüksek iyi” ile bu “en yüksek iyi”nin doğasını açıklamayı amaçlayan Mill’in 1861 yılında “Fraser Magazin”de makale hâlinde yayımladığı “Utilitarianizm” eseri İngiliz akımının bir ürünüdür (Urmson, 1968: 14). Teori her bireyin mutluluğunun, insanlarla karşılıklı ilişkilerinin mevzuata göre düzenlenmesine dayandığına inanır (Hart, 1982: 51). Faydacı düşünce, ahlak ve siyasi felsefe ile yakından ilişkilidir. Devletin mevzuatının amacı, en fazla sayıda en büyük mutluluğu teşvik etmek ve güvence altına almaktır. Bu teori, insanın duygusal bir varlık olduğu varsayımına dayanan hedonizm psikolojik doktrinine dayanmaktadır. Burada devlet, en büyük sayının en büyük mutluluğu için kendi başına bir amaç değil aslında bir araçtır. Mill, ahlakla ilgili tartışmaların iki bin yılı aşkındır devam ettiğini, soruların cevabıyla ilgili Sokrates’ten bile geride olduğumuzu belirtmiştir (Mill, 1986: 1). Eserinde ahlak anlayışını toplumdaki en büyük sayının faydası çerçevesinde anlatmaya çalışan Mill, öncelikle bu en yüksek sayının belirlenmesi ve bunun tek ölçüt olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Eğer ahlak konusunda tek bir ölçüt olmazsa, tarafsızlıktan bahsedilemez ve sonuç itibarıyla oluşacak anarşi sisteminde kişilerin ahlak ve adalete karşı inamları kalmayacaktır (Mill, 1986: 3).

Mill için ahlak alanında yapılacak mutlak ve önemli konu olan tek ölçütün belirlenmesi, onu aynı zamanda “fayda ilkesi” sonucuna da götürmüştür. Fayda ilkesini aynı zamanda en yüksek mutluluk ilkesi olarak da tanımlayan Mill’e göre, burada eylemlerin sonuçlarına odaklanarak, bu eylemlerin sebep olduğu hazzın doğru veya iyi, acıya sebep oldukları takdirde ise yanlış veya kötü olarak ölçülmesi ve belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, buradaki ana hedefi olan mutluluk için “hazzın varlığı, acının yokluğu” ilkesini savunmaktadır (Mill,1986: 19). Mill, çalışmasında ahlak alanında yapılması gereken eylemlerin mutluluğa yol açtığını ve mutluluğun da “en yüksek iyi” olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır (Aydın, 2013:148)

Çalışmasının beşinci bölümünde adaletle ilgili düşüncelerine yer veren Mill, adalet kavramını “insanlara hak ettiğinin verilmesi” şeklinde tanımlayarak aynı zamanda ahlaki felsefede en yüksek mutluluğa erişimde katkı

sağladığını belirtmiştir. Ona göre adalet bilinci iki şekilde ortaya çıkar: Birincisi, kötülük yapan birine hak ettiği cezanın verilme isteği ve diğeri de kötülük sonucunda zarar gören kişinin bilgisidir (Mill,1986: 81). Mill, adaletin kanuna uygun hâlde olması ve “suça göre ceza” ilkesi gereği kişilere ceza verildiği zaman bunun, yapmış olduğu suçun oranında verilmesi gerektiğini savunmuştur (Aydın, 2013:165). Bu kurala uyulmadığı zaman oluşacak adaletsizlik durumunu önlemek için başta tarafsızlık ilkesi olmak şartıyla mülkiyet, özgürlük gibi konuların bir toplumda adaletin gerçekleştirilmesi için oldukça önemli olduğunu savunmuştur (Taş, 2009: 44).

Sonuç

Tarih boyunca adalet kavramına farklı anlamlar yüklense de adaletin, insanlık için vazgeçilmez ilkelerden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Yüzyıllardır konu ile ilgili yapılan çalışmalar farklılık arz etse de bu çalışmalar aslında ortak paydada buluşabilmektedir. Adalet, özünde hukuk kökenli bir kelime ve adaletin toplumda meşrulaştırılması görevi başta devlete, sonrasında ise toplumun bireylerine düşmektedir. Yapılan çalışmalar adaletin hangi hususlardan ibaret olduğu konusu üzerinde toplanmaktadır. Çalışmalar birçok yönden ortak payda da buluşsa da bazıları birbirine zıtlık teşkil etmektedir. Kimi düşünür bireysel faydadan kimisi de toplumsal faydadan yana olmaktadır. Rawls sonrasında adalet kavramı üzerindeki tartışmalar artmış ve konuyu işleyen düşünür ve filozofların birçoğu adaleti toplumdaki en önemli değer olarak görmüştür. Toplumun temel yapısı olma özelliğini taşıyan adalet kavramı aynı zamanda toplumları bir arada tutabilme niteliğine sahip insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia (1999); *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi*, 4. bs, İnkılap yayınevi, İstanbul.
- Ataay, C. Kalfâ (2016); “*Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı*,” Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 4, No:1, İstanbul.
- Aydın, Metin; “*John Stuart Mill'in Faydacı Ahlakı*,” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XV, 2013, S. 28, Sakarya.
- Balı, Şafak (2001); *Çok kültürlülük ve Sosyal Adalet*, 1. baskı, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bell, Daniel (1960); *The End of Ideology*, The Free Press, Glencoe.
- Borovalı, Murat (2006); *John Rawls, Halkların Yasası ve Kamusalda Düşüncenin Yeniden Ele Alınması*, 2. bs. (çev. Gül Evrin), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Campbell, Tom (2010); *Justice*, 3. bs. Palgrave Macmillan, New York.
- Çakır, Mehmet; “*Geçmişten Günümüze Sosyal Adalet*” Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırma Dergisi, c.3, 2007, S. 2, s. 565.
- Doğan, Aysel (2011); *Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet*, 2. bs. Dergah Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Özlem (2015); *Kant Üstüne Yazılar*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Engels, Friedrich (1981); *Zur Wohnungsfrage*, 18. bs. Dietz Verlag, Berlin.

- Fesser, Edward (2003); *On Nozick*, Thomson Wadsworth, Belmont.
- Geras, Norman(1985); *The Controversy About Marx and Justice*, New Left Review, S.150, s. 48
- Giorgia, Agamben (2013); *Kutsal İnsan*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2. bs. İstanbul
- Göçmen, Doğan: “*Karl Marx ’ın Ahlak Teorisi ve Adalet Felsefesi ile Olan İlişkisi Üzerine*,” *Praksis Dergisi*, S. 10, 2003, s. 268-269”
- Güriz, Adnan: “*Adalet Kavramı*,” *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 7, 1990, s. 13-14.
- Hart (1982); *Essahsa on Bentham, Jurisprudence and Political Theory*, Clarendon Press, Oxford.
- Hayek, F. August (1996); *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Sosyal Adalet Serabı*, (çev. Mustafa Erdoğan), Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Heimsoeth, Heinz (1986); *Immanuel Kant’ın Felsefesi*, (çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, 2. bs. İstanbul.
- Hendricks, Scotty (2018; “*The evolution of justice, from Socrates to today*,” <https://bigthink.com/scotty-hendricks/the-ever-changing-definition-of-justice>, Erişim tarihi: 26.01.2019
- https://www.hukukpolitik.com.tr/2016/08/09/li_beralizm-adalet-ve-utopya-rabia-saglam/ Erişim tarihi: 25.11.2018
- Husami, Ziyad (1980); *Marx on Distributive Justice: Marx, Justice, and History*, edit. M. Cohen, Th. Nagel, Th. Scanlon, Princeton University Press, New Jersey,
- Johnson, David (2011); *The Brief History of Justice*, Wiley-Blackwell, 1.bs. Malden.
- Kant, Immanuel (1994); *Etik Üzerine Dersler 1*, haz. Gerd Gerhardt), (çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Kant, Immanuel (2002); *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (çev. İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kant, Immanuel(2013): *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev.İoanna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara
- Keyman (1978); Selahattin; *Hukuki Pozitivizm*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 35, S.1, s. 32. Ankara.
- Kocaoğlu, Mehmet (2014); Robert Nozick: *Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, İmaj Yayınevi, 1. bs. İstanbul.
- Kocaoğlu, Mehmet (2014); *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, İmaj Yayınevi, 1. bs. İstanbul.
- Marx, Karl (1985); *Politik Ekonomi Üzerine Eleştiri*, Dietz Verlag, 13.bs., Berlin.
- Marx, Karl (2003); *Kapital*, (çev. Alaattin Bilgi), Ankara, Eriş Yayınları, 3. bs., Ankara.
- Mill, J.Stuart (1986); *Faydacılık*, (çev. Nazmi Coşkunlar), MEB Yayın, İstanbul.
- Nozick, S.Taylor; “*A Hayekian Theory of Social Justice*.” *Nyu Journal of Law&Liberty*, S.1, 2008, s. 225-226.
- Nozick, Robert (1974); *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York.
- Platon(2008); Devlet, (çev. Neval Akbıyık), Lacivert Yayıncılık, İstanbul
- Raphael, David (2001); *Concepts of Justice*, 1.bs., Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, John (1999); *A Theory of Justice*, Oxford University Press, Oxford
- Sağlam, Rabia (2018); *Liberalizm Adalet ve Ütopya*
- Sağlam, Rabia (2007): “*Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü*,” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 11, S. 182, s.182, Erzincan.
- Schmidtz, David (2007); *When Justice Matters*, *Ethics: An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy*, S. 3, s. 433

Solomon, Robert (2004); *Adalet Tutkusunu*, (çev: E. Altınay), Ayrıntı Yayınları, 1. bs. İstanbul.

Taş, Beyazıt (2009); *Faydalı Etik*, Kanguru Yayınları, 1.bs. Ankara,

Urmson, J. Opie (1968); *The Interpretation of The Moral Philosophy*, ed. Michael D. Bayles, Anchor Books, New York.

Yayla, Atilla (1999); *Adalet Teorilerine Bir Bakış*, 2. bs., Siyasal Kitabevi, Ankara.

Yönen, H.Tahsin (2015); *Genel Olarak Adalet Teorileri ve Türkiye' de Gelir Dağılımı (1980'den Günümüze)*, (Yüksek Lisans), Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.